

О. А. Дегтяр,
к. н. з держ. упр., старший викладач кафедри обліку і аудиту, Харківський національний
автомобільно-дорожній університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ СФЕРОЮ

O. Diegtiar,
PhD in Public Administration, senior teacher of department of account and audit
Kharkiv national motor-car-road to the university

ORGANIZATION OF INFORMATION AND ANALYTICAL WORK IN PUBLIC ADMINISTRATION
SOCIAL SPHERE

Розглянуто питання організації інформаційно-аналітичної роботи в органах державного управління соціальною сферою, доведено необхідність використання системного підходу та низки наукових, соціально-політичних, правових, організаційних та психологічних принципів.

The problem of information-analytical work in public administration social sphere, proved the need for a systematic approach and a range of scientific, social, political, legal, organizational and psychological principles.

*Ключові слова: соціальна сфера, реформи, державне управління, системний підхід, аналіз, принципи.
Key words: social, reform public administration, system approach, analysis, principles.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Початок XXI сторіччя ознаменувався низкою системних змін, пов'язаних із посиленням процесів глобалізації, нестабільності фінансової ситуації, істотним збільшенням конкуренції на світових ринках і зростанням ролі інформаційних технологій. Зазначені зміни проявилися не тільки у світовій фінансовій кризі, рецесії світової економіки та погіршенні рівня життя населення в багатьох країнах, а й спричинили низку соціальних бунтів і революцій, які призвели до зміни правлячих режимів у багатьох країнах Північної Африки і Азії. Соціальні повстання та перевороты стали своєрідною відповіддю та погіршенням стандартів життя та нездатністю урядів адаптуватися до соціально-економічних змін, що відбуваються, налагодити ефективний діалог із суспільством і модернізувати систему державного управління.

Таким чином, виклики сьогодення обумовлюють необхідність пошуку та впровадження якісно нових моделей і механізмів державного управління, що ґрунтуються на ретельному вивченні зовнішнього та внутрішнього середовища і процесів, що в них відбуваються, на активній співпраці з громадськістю і посиленій увазі до соціальних проблем. Адже будь-які глобальні зміни, інформаційні та науково-технічні революції, економічні кризи та потрясіння не повинні змінювати ключову стрижневу ідею державного управління, що полягає в утвердженні людини, її життя, як головної цінності, а захисту її прав і свобод як головної мети діяльності державних органів.

Таким чином, сучасні умови обумовлюють необхідність посилення якості інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державного управління, особливо в соціальній сфері, що є однією з ключових.

чових під час оцінювання результатів діяльності будь-якої влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та методологічні засади управління соціальною сферою розглядали у своїх наукових працях такі відомі дослідники: Н. Бірдсел, Г. Гленнерстер, Р. Естес, М. Ліптон, Д. Медоус, Г. Мірдал, Ф. Пайва, Е. Де Сото, Р. Тітмус, Б. Уоррен, М. Шерраден та ін. Питанням підвищення ефективності діяльності органів влади в сучасних умовах присвячено публікації таких українських науковців: В. Бабаєв, В. Бакуменко, О. Бабич, А. Гошко, В. Дзюндзюк, М. Корецький, В. Корженко, Ю. Куц, В. Мамонова, Н. Мельтюхова, Ю. Шаров та ін.

Проблемами підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державного управління займалися такі дослідники: А. Баронін, О. Валєвський, С. Вировий, В. Ребало, І. Рейтерович, С. Сьомін, С. Телешун, О. Титаренко та ін.

Проте й до сьогодні питання покращання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державного управління соціальною сферою залишаються поза увагою вітчизняних науковців.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення ключових принципів і підходів організації інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності державного управління соціальною сферою в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Насамперед, слід відзначити, що в Україні уже другий рік триває процес реформування системи управління соціальною сферою. Старт цим реформам дав Президент України В. Янукович, проголосивши 7 березня 2012 р. на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України чотири основних стратегічних напрями соціальних реформ, назвавши їх новими соціальними ініціативами. "Ми повинні відновити довіру суспільства до державної політики, спрямованої на поліпшення життя громадян. Нам треба відновити основоположний принцип соціальної справедливості, максимально ліквідувавши пільги для тих, хто їх не потребує", — заявив Президент [1]. Також важливим В. Янукович визнав комплексне перетворення підходів до оплати праці і податків на соціальне страхування, введення податку на багатство; сприяння ефективній зайнятості та створення нових робочих місць.

Ще однією ініціативою стала глибока модернізація сфери соціального забезпечення, зокрема, перехід від "безсистемних виплат" до адресної допомоги та соціальних послуг. Як зазначив В. Янукович, такі ініціативи дозволять подолати соціальне розшарування в Україні, рівень якого є найвищим в Європі, і сприятимуть відновленню соціальної справедливості [1].

Варто зазначити, що проголошені ініціативи Глави держави цілком вписуються в положення Основного Закону України, що визначає Україну як соціальну державу [5, ст. 1], яка ставить на меті побудову соціально спрямованої економіки [5, ст. 12], задоволення соціальних інтересів громадян [5, ст. 36], їх соціальний захист,

що, зокрема, включає право на соціальне забезпечення в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з об'єктивних обставин, а також старості [5, ст. 46]. Також Конституція України утверджує права громадян України на житло, достатній життєвий рівень, медичну допомогу, освіту тощо [5, ст. 47—54].

Провідну роль у реалізації проголошених Президентом соціальних ініціатив має відігравати Міністерство соціальної політики (Мінсоцполітики) України, яке, відповідно до свого Положення, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 р., є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах зайнятості населення соціального захисту, соціального обслуговування населення тощо [6].

У процесі виконання покладених на нього завдань Мінсоцполітики України взаємодіє з центральними, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також з відповідними органами інших держав, спрямовує та координує діяльність Державної служби зайнятості України, Державної служби з питань інвалідів та ветеранів України, Державної інспекції України з питань праці, Пенсійного фонду України. При цьому в місцевих органах виконавчої влади створені відповідні структурні підрозділи, що займаються питаннями реалізації соціальної політики на місцевому рівні (управління, відділи соціального захисту населення тощо), на які покладено функцію реалізації державної соціальної політики на місцевому рівні. Також варто відзначити, що рішення Мінсоцполітики України з питань праці, зайнятості та соціального захисту населення, прийняті в межах його повноважень, є обов'язковими для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, організаціями та установами всіх форм власності, а також громадянами України.

Відповідно до свого Положення Мінсоцполітики України виконує вісімдесят п'ять різних завдань, значна частина серед яких пов'язана з виконанням аналітичної роботи. Так, зокрема, відповідно до покладених на нього завдань, Міністерство соціальної політики України:

- розробляє пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у соціальній сфері та подає їх на розгляд Кабінету Міністрів України;

- готує в межах повноважень висновки і пропозиції до проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Уряду, та проектів законів, які внесені на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи;

- готує зауваження і пропозиції до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентів України;

- проводить аналітичну роботу щодо подолання бідності та здійснює моніторинг показників бідності;

- бере участь у проведенні аналізу проектів державних цільових програм з метою визначення соціальних наслідків їх виконання, у тому числі їх впливу на соціальний захист населення та використання трудових ресурсів;

— бере участь у щорічному аналізованні стану виконання державних цільових програм у частині використання трудових ресурсів, визначення соціальних наслідків виконання програм та в підготовці пропозицій Уряду щодо подальшого виконання програм або його припинення;

— аналізує стан економічної активності населення і тенденції процесів на ринку праці, складає на цій основі прогнози щодо регулювання ринку праці та зайнятості населення;

— аналізує виконання державних соціальних гарантій, які передбачають надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості;

— визначає потребу регіонів у створенні установ соціального обслуговування населення, соціальної, трудової та професійної реабілітації інвалідів, організацій, що надають соціальні послуги соціально вразливим верствам населення, та координує роботу з їх створення;

— розробляє правові, економічні та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність закладів соціального обслуговування, реабілітаційних установ, санаторіїв;

— забезпечує функціонування єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту та соціального обслуговування населення (включаючи медичне обслуговування), а також на її базі єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку та управління коштами соціальної сфери і пенсійного забезпечення.

Отже, можна стверджувати, що діяльність Мінсоцполітики і структурних підрозділів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування має базуватися на ґрунтовному аналізі соціально-економічної ситуації в країні, стану реалізації державних цільових програм, роботи соціальних служб тощо. Результати такого аналізу, відповідно, повинні виступати підставою для розробки пропозицій до чинного законодавства, затвердження соціальних стандартів, удосконалення організаційно-правового, структурно-функціонального, матеріально-технічного забезпечення діяльності державних органів, які займаються питаннями реалізації державної політики у соціальній сфері.

При цьому, як виходить із соціальних ініціатив Президента України, значну аналітичну роботу мають здійснювати і місцеві органи державного управління соціальною сферою, зокрема щодо здійснення аналізу рівня життя населення, стану соціального розвитку, визначення категорій громадян, які потребують соціальної допомоги, моніторингу нагальних соціальних проблем і розробки соціальних пропозицій для їх подолання. Таким чином, інформаційно-аналітична робота має стати одним із провідних напрямів діяльності органів державного управління соціальною сферою.

Провідним під час організації даної роботи має стати системний підхід. Якщо виходити із загальної теорії систем (засновниками якої виступають Л. Берталанфі [4, с. 23—82], П. Гленсдорф, І. Пригожин [3], У. Ешбі [9] та ін.), то слід виділити групу істотних ознак, на основі яких можна визначити підстави системного підходу до управління соціальною сферою. Серед найбільш важливих властивостей системи варто виділити такі:

— система — сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних частин;

— система — частина об'єктивної реальності, дійсності, один з її об'єктів; будь-яка система не існує сама по собі, вона завжди функціонує і розвивається в певному середовищі;

— система завжди є внутрішньо організованою;

— система володіє цілісністю, а її елементи відрізняються розмаїттям;

— у кожній системі закладено механізм її самозбереження, саморуху і саморозвитку;

— системи можуть поділятися за рівнем розвитку на складні, розвинені, середньорозвинені і слаборозвинені елементарні системи.

Як правило, під системою розуміється упорядкована сукупність взаємодіючих структурних елементів, які у процесі інтеграції утворюють певну цілісність [2, с. 11]. Система як цілісність набуває нових властивостей, нові характеристики, що не містяться в утворюючих її елементах.

Усі об'єкти і суб'єкти, підсистеми й елементи функціонують у часі і просторі, у тісному взаємозв'язку стійкості і мінливості, а в цілому — розвиваються як єдине ціле. Тому розгляд, вивчення окремих компонентів системи, ізольованих або автономних частин, не може забезпечити отримання адекватної, максимально повної інформації. Сутність будь-якої системи може розкритися шляхом виявлення і вивчення її структури, яка характеризує систему перш за все з боку стійкості, якісної визначеності. У той же час систему не можна зрозуміти, не усвідомивши її інші характеристики — функціонування всіх підсистем і елементів, визначення основних тенденцій і закономірностей розвитку системи в цілому. Аналіз структури і функцій необхідний для вивчення будь-якої системи [2, с. 18].

Як правило, системи поділяються на дві групи: неживі та живі системи [9]. Соціальні системи, соціальні організації та їх підсистеми відносяться до другої групи.

Для працівника органів державного управління соціальною сферою в цілому важливим є розуміння взаємозв'язку різних зрізів соціальної дійсності та її взаємодії з людиною, соціальною групою, сім'єю, верствою населення, розгляд людини в контексті соціальних зв'язків і соціальних ризиків, соціальних правил і девіацій. Головним елементом соціальних систем є людина (особистість) зі своїми потребами та інтересами, своєю культурою і світоглядом, цінностями і баченням світу, побутовим, економічним становищем і соціальним статусом [7]. Специфічними елементами соціальної системи є люди, що потрапили у важку, кризову ситуацію і потребують соціальної підтримки та захисту. Ці властивості елементів соціальних систем обумовлюють необхідність їх уважного і докладного розгляду.

Отже, в межах системного підходу соціальну сферу та соціальні відносини слід розглядати не лише як окрему існуючу сьогодні константу, а по-перше, в контексті їх виникнення, становлення, функціонування і розвитку, по-друге в тісному взаємозв'язку з іншими сферами і відносинами у суспільстві, по-третє, з позицій цілої низки наукових концепцій і підходів: соціально-філософських, соціально-антропологічних, соціально-

психологічних, соціологічних, соціально-педагогічних, соціально-демографічних, соціально-правових, економічних, політологічних, статистичних, математичних тощо. Адже жодна з наведених галузей базових наук не в змозі власноруч дати об'єктивний і всебічний аналіз соціальної сфери як об'єкта державного управління.

Застосування системного підходу в інформаційно-аналітичній діяльності включає чотири послідовних етапи [8].

На першому етапі визначається об'єкт і предмет дослідження (певна система та її властивості). На другому проводяться необхідні операції та процедури щодо комплексного вивчення об'єкта, визначаються його переваги та недоліки, зв'язки між елементами, а також зв'язки із зовнішнім середовищем, виділяються проблеми, що перешкоджають розвитку системи. На третьому етапі розробляються варіанти вирішення проблем. На четвертому етапі — обирається конкретне рішення, яке і буде впроваджуватися в життя.

Зрозуміло, системний підхід щодо управління соціальною сферою передбачає застосування спеціального набору принципів, правил, процедур, стандартів, прийомів та інструкцій, технологій і методик підготовки програм дій з урахуванням специфіки об'єктів і суб'єктів соціальної сфери.

Виходячи із завдань, що стоять перед органами державного управління соціальною сферою, можна стверджувати, що інформаційно-аналітична робота має базуватися на низці важливих принципів:

1) загальнонаукові принципи, на яких ґрунтуються всі соціальні науки. До них відносяться принципи абстрагування і узагальнення, агрегації і дезагрегації, незалежності і детермінізму; єдності свідомості і діяльності; принцип історизму; нерозривного взаємозв'язку індивіда та його соціального середовища;

2) соціально-політичні принципи, що відображають вимоги, обумовлені залежністю змісту і спрямованості соціальної політики держави від загальних засад соціально-економічної політики держави. Ця залежність визначає концептуальні підходи до вибору пріоритетів у соціальному захисті населення. До основних принципів цієї групи можна віднести: демократизм, урахування конкретних умов життєдіяльності особистості чи соціальної групи під час вибору змісту, форм і методів соціальної роботи з ними, справедливість;

3) правові принципи, які говорять про необхідність побудови аналітичної роботи з урахуваннями чинного правового поля. До таких принципів відносяться принципи законності, конфіденційності, охорони соціальних прав.

Принцип конфіденційності пов'язаний з тим, що в процесі діяльності працівника органів державного управління стає доступною інформація про громадянина, яка у разі розголошення може принести шкоду йому або його близьким, дискредитувати або зганьбити їх. Це відомості про хвороби, негативні звички, психічні захворювання, сімейні конфлікти, кримінальне минуле або сьогодення. Така інформація може використовуватися тільки з професійною метою, вона не повинна розголошуватися, крім випадків, передбачених законом і пов'язаних з можливістю насильства, нанесення шкоди певній особі.

Принцип охорони соціальних прав, в свою чергу, свідчить про те, що надання допомоги громадянам не може бути обумовлено вимогою до них щодо відмови від своїх соціальних прав або від їх частини;

4) організаційні принципи, які формують зміст вимог до структури та персоналу, що працює в органах державного управління соціальною сферою. До таких слід віднести принцип контролю і перевірки виконання, принцип функціональної визначеності, компетентності кадрів, єдності прав і обов'язків працівників, їх повноважень і відповідальності, профілактичної спрямованості аналітичної роботи, опори на власні сили, максимізації соціальних ресурсів, а також результативності.

Як відзначає Президент України, "курс на європейські стандарти означає перехід до створення можливостей замість долаття наслідків" [1], таким чином, органи державного управління соціальною сферою мають сконцентрувати свої зусилля на превенції виникнення соціальних проблем і життєвих труднощів громадян. Отже, розробка профілактичних заходів щодо попередження кризових соціальних явищ — важливий пріоритет діяльності органів державного управління.

Принцип опори на власні сили підкреслює важливість урахування прав і інтересів недержавних (приватних, громадських) організацій. Органи державного управління не можуть вимагати від них надання будь-якої допомоги, якщо це не передбачено чинним законодавством. Також вони не можуть вимагати від громадян будь-яких відомостей та інформації, якщо надання такої інформації не є обов'язковим.

Доповнює даний підхід принцип максимізації соціальних ресурсів. Він виходить з того, що працівники органів державного управління повинні докладати зусилля для залучення додаткових можливостей як щодо отримання інформації (використання різних джерел, у тому числі і електронних), так і щодо її обробки шляхом звернення до неурядових організацій, благодійних установ, фондів, використовувати інші не заборонені законом способи.

Особливими є вимоги до рівня компетентності працівників органів державного управління соціальною сферою, які займаються аналітичною діяльністю. Так, зокрема, вони повинні мати: знання конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, кримінального права; знання в галузі державного управління (функцій, методів, механізмів діяльності і меж повноважень органів державного управління та місцевого самоврядування); знання у сфері управління персоналом і психології; вміння використовувати соціологічні методи дослідження.

Причому, діяльність таких працівників має бути спрямована на практичний результат — вирішення конкретної соціальної проблеми, ситуації, подолання негативного явища тощо. Отже, в основу критеріїв ефективності їхньої діяльності можна покласти ступінь адекватності їх рекомендацій, пропозицій, оцінок соціальним потребам, можливість їх практичного впровадження тощо;

5) психологічні принципи, які встановлюють вимоги до вибору засобів психологічного впливу на клієнтів соціальних служб, необхідність врахування індивідуальних характеристик під час роботи з людь-

ми. До основних принципів цієї групи слід віднести: комплексний аналіз оцінки особистості, умов його життєдіяльності, гнучкість форм і методів роботи з громадянами; індивідуальний підхід; цілеспрямованість і адресність соціальних послуг, толерантність, клієнтоцентризм.

Одним з головних серед даних принципів є принцип толерантності, обумовлений тим, що соціальний захист надається самим різним категоріями клієнтів, у тому числі особистостям, які не завжди можуть викликати симпатії працівників соціальних служб, наприклад особи, що звільнилися з місць позбавлення волі. Політичні, релігійні і національні особливості індивідів, які потребують допомоги, їх поведінкові стереотипи не повинні впливати на об'єктивність результатів аналізу і розроблених пропозицій.

Працівник органів державного управління соціальною сферою не може сортувати клієнтів на "хороших" і "поганих", "зручних" і "незручних". Кожен, хто потребує допомоги, повинен отримати її. Професійна толерантність фахівця соціальної сфери означає визнання закономірності різноманітності клієнтів і терпимість до проявів цього розмаїття.

Принцип клієнтоцентризму означає визнання пріоритету прав громадянина в усіх випадках, крім тих, де це суперечить правам та інтересам інших людей. У рамках даного принципу визнається суверенність і автономність громадян, якій має право приймати чи не приймати соціальну допомогу, обирати той чи інший вид допомоги або сценарій розв'язання своїх життєвих проблем, захищати свою особисте життя від стороннього втручання в тій мірі, в якій це не завдає шкоди правам та інтересам інших осіб.

Використання зазначених принципів дозволяє якісно покращити інформаційно-аналітичний супровід діяльності органів державного управління соціальною сферою.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, в основу інформаційно-аналітичної діяльності органів державного управління соціальною сферою має бути закладено системний підхід. При чому він має базуватися на таких загальнонаукових, соціально-політичних, правових, організаційних і психологічних принципах, головними серед яких є нерозривний взаємозв'язок індивіда та його соціального середовища, демократизм, законність, профілактична спрямованість; дотримання прав людини і громадянина, цілеспрямованість і адресність роботи в соціальній сфері.

Конкретні методи аналітичної роботи в соціальній сфері стануть предметом подальших досліджень.

Література:

1. Виступ Президента України на розширеному засіданні Кабінету Міністрів 7 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/23275.html>

2. Волкова В.Н. Основы теории систем и системного анализа / В.Н. Волкова, А.А. Денисов. — СПб.: Изд-во СПбГТУ, 2001. — 511 с.

3. Гленсдорф П. Термодинамическая теория структуры, устойчивости и флуктуаций / П. Гленсдорф, И. Пригожин. — М.: Мир, 1973. — 280 с.

4. Исследования по общей теории систем: сборник переводов / общ. ред. и вст. ст. В.Н. Садовского и Э.Г. Юдина. — М.: Прогресс, 1969. — 521 с.

5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. — Х.: Фактор, 2011. — 128 с.

6. Положення про Міністерство соціальної політики України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 389/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2011/paran11#n11>

7. Рой О.М. Исследование социально-экономических и политических процессов / О.М. Рой. — СПб.: Питер, 2004. — 320 с.

8. Системный анализ и принятие решений: Словарь-справочник: Учеб пособие для вузов / под ред. В.Н. Волковой, В.Н. Козлова. — М.: Высшая школа, 2004. — 616 с.

9. Эшби У.Р. Введение в кибернетику / У.Р. Эшби; пер. с англ. — М.: Изд-во иностр. лит., 1959. — 432 с.

References:

1. The official website of the President of Ukraine Viktor Yanukovich (2012), "Speech by President of Ukraine at the enlarged meeting of the Cabinet of Ministers of March 7, 2012", available at: <http://www.president.gov.ua/news/23275.html> (Accessed 9 Oct 2013).

2. Volkova, V. N. and Denisov, A. A. (2001), *Osnovy teorii sistem i sistemnogo analiza* [Fundamentals of systems theory and systems analysis], Publisher SPbGTU, Saint-Petersburg, Russia.

3. Glensdorf, P. and Prigozhin, I. (1973), *Termodinamicheskaja teorija struktury, ustojchivosti i fluktuacij* [Thermodynamic Theory of Structure, Stability and fluktuatsiy] Mir, Moscow, USSR.

4. Sadovskij, V.N. and Judin, E. G. (1969), *Issledovanija po obshej teorii sistem: sbornik perevodov* [Research on general systems theory: a collection of translations], Progress, Moscow, USSR.

5. (2011), *Konstytutsiia Ukrainy: pryjniata na p'iatij sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r* [Constitution of Ukraine adopted at the Fifth Session of the Verkhovna Rada of Ukraine Jun 28. 1996], Factor, Kharkiv, Ukraine.

6. Official Web-portal Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "Regulations of the Ministry of Social Policy of Ukraine: President of Ukraine Decree of April 6, 2011 № 389/2011", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2011/paran11#n11> (Accessed 9 Oct 2013).

7. Roj, O.M. (2004), *Issledovanie social'no-jekonomichekikh i politicheskikh processov* [Investigation of socio-economic and political processes], Peter, St. Petersburg, Russia.

8. Volkova, V.N. and Kozlov, V.N. (2004), *Sistemnyj analiz i prinjatje reshenij* [Systems analysis and decision-making], Vysshaja shkola, Moscow, Russia.

9. Jeshbi, U.R. (1959), *Vvedenie v kibernetiku* [Introduction to Cybernetics] Foreign Literature Publishing House, Moscow, USSR.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2013 р.